

BARBARA KAJA

WSP w Bydgoszczy

WARTOŚCI WYCHOWAWCZE MUZYKI W RESOCJALIZACJI

1. Uwagi wstępne

Intencją niniejszego artykułu jest wskazanie, iż w poszukiwaniu możliwości dotarcia do młodzieży społecznie niedostosowanej w aspekcie resocjalizacji, warto odwołać się do tak istotnego instrumentu wychowawczego, jakim jest kontakt z muzyką.

Stosowana dość powszechnie /zwłaszcza w USA/ terapia behawioralna /H.J. Eysenck 1952, Alan E. Kazdin 1977/ w resocjalizacji przestępców oraz dzieci przejawiających różnego rodzaju zaburzenia emocjonalne i postawy antyspołeczne, ma wiele negatywnych aspektów. Spłyca bowiem proces wychowawczy, nie zajmując się wewnętrznymi stanami i tendencjami człowieka i ukierunkowuje jego zachowanie na zewnętrzne nagrody. Całe bogactwo przeżyć wewnętrznych jest tu poza oddziaływaniem wychowawczym.

Dlatego też, aczkolwiek terapia behawioralna uznawana jest za skuteczną w pracy resocjalizacyjnej nawet z najbardziej wykolejoną młodzieżą, to jednak jej zwolennicy zwracają uwagę na konieczność wspierania stosowanego w jej ramach systemu wzmocnień sprawczych innymi metodami, które służyłyby procesowi budzenia i rozwijania postaw moralnych wychowanka /K. Pospiszył E. Żabczyńska 1980/¹.

Sądzę, że jedną z metod wpływania na postawy i zachowania młodzieży, przejawiającej aktywność dewiacyjną, może być prowadzenie zajęć opartych o kontakt wychowanka z muzyką.

Tezę tę postaram się uzasadnić, analizując wartość obcowania człowieka z muzyką we wzbogacaniu struktur osobowościowych oraz przedstawiając doniesienie z badań nad wychowawczymi funkcjami muzyki w pracy z młodzieżą, wykazującą aktywność paraprzeszłą i przestępczą. Nie jest moim zamierzeniem przedstawienie wyczerpującej analizy literatury poświęconej zagadnieniom wpływu muzyki na

osobowość człowieka w aspekcie wychowawczym czy terapeutycznym. Tematy te mają już swoje szerokie opracowanie w literaturze polskiej² /Ch. Schwabe 1976, T. Natanson 1980/.

Postaram się natomiast zwrócić uwagę na te aspekty wychowawczego oddziaływania muzyki, zwłaszcza aktywnego z nią kontaktu, które czynią muzykę przydatną w procesie resocjalizacji.

2. Wychowawcze funkcje muzyki

Muzyka jest nośnikiem emocji, dlatego też sprzyja między innymi nawiązywaniu łączności emocjonalnej i werbalnej między ludźmi. Umożliwia, ułatwia dotarcie do świata psychicznego drugiego człowieka, często zamkniętego i odpornego na wszelkie próby nawiązywania komunikacji werbalnej.

Jest ona dostępna nie tylko w postaci odbioru określonych kompozycji, otwiera również drogę dla aktywności artystycznej, możliwości twórczego działania. Można ją wykorzystać jako środek własnej ekspresji i sposób wyrażania najbliższych indywidualnych uczuć i zainteresowań. Pozwala wypełniać wolny czas czyniąc go atrakcyjnym. Można zatem powiedzieć, iż stwarza możliwości ukierunkowywania zachowań ludzkich w kierunku społecznie akceptowanym.

Żadna chyba aktywność artystyczna nie ma tak społecznego charakteru jak aktywność muzyczna. Zbiorowy śpiew, muzykowanie jest aktem społecznym, w którym osiągnięcia indywidualnych osób uzależnione są od postawy współuczestników, a współdziałanie wszystkich składa się na ostateczny sukces zespołu. Nierzadko jest on wynikiem długiej i żmudnej pracy jego uczestników, dającej tym większą satysfakcję z osiągniętego rezultatu.

Zespołowe muzykowanie zawiera ładunek mobilizacji do wspólnego działania, wysiłku o charakterze twórczym, uczy odpowiedzialności za realizację wspólnego celu. Stąd też wprowadzenie tego rodzaju aktywności w działalność ludzi społecznie niedostosowanych może być znaczącym czynnikiem pomagania wychowankowi w procesie kształtowania stosunku do siebie samego i innych ludzi, a także internalizowania prospołecznych wartości. Na konieczność przychodzenia z pomocą ludziom społecznie niedostosowanym, w zakresie wyżej wymienionych aspektów kształtowania osobowości, zwraca uwagę E. Bielicki /1981/.

przedstawiając trzystopniową ogólną koncepcję prewencyjno - doradczą, która zakłada koncentrację wokół całokształtu sytuacji życiowej jednostki, wykazującej zachowania przestępcze i paraprzestępcze. Pierwszy stopień koncepcji prewencyjno - doradczej zakłada ograniczanie lub eliminowanie z sytuacji życiowej wychowanka czynników determinujących wspomniany typ zachowań. Pozostałe dwa stopnie zakładają natomiast dopomaganie wychowankowi w procesie socjalizacji, nie tylko poprzez bezpośrednie "interakcje poradniane", lecz przez stwarzanie sytuacji, w których funkcjonują mechanizmy identyfikacji i naśladownictwa wobec wartości prospołecznych³.

Sądzę, że organizowanie aktywności muzycznej jest właśnie stwarzaniem korzystnej sytuacji, w której funkcjonują mechanizmy orientujące na wartości społecznie akceptowane.

Możliwości wykorzystania muzyki w resocjalizacji można dostrzec analizując funkcje wychowawcze muzyki, takie jak: kompensowanie niepowodzeń życiowych, mobilizowanie do podejmowania zorganizowanego i celowego wysiłku twórczego, wyzwalamie określonych stanów emocjonalnych, integrowanie określonych sfer przeżyć psychicznych, kształcenie systematyczności, woli, wytrwałości /Z. Janczewski/⁴.

Harmonia i piękno muzyki powodują, że realizacja wyżej wymienionych funkcji odbywa się w atmosferze wyzwalamającej pozytywne stany emocjonalne, a więc przyciągającej do wytworzonej sytuacji wychowawczej. Wybitny polski muzyk Karol Szymanowski stwierdza, że "muzyka wśród innych sztuk pięknych jest właśnie tą siłą, której przeznaczeniem jest budzić i kształtować drzemiące w każdej, najpierwotniejszej nawet duszy ludzkiej, tęsknotę i dążenie do życia na wyższym poziomie świadomości"⁵.

Jest to możliwe między innymi dzięki katartystyczno - kompensacyjnemu oddziaływaniu muzyki na osobowość człowieka, sprzyjającemu odzyskaniu równowagi psychicznej i zaspokajającemu potrzeby psychiczne warunkujące równowagę wewnętrzną. T. Żychowska, badająca wychowawcze funkcje muzyki w resocjalizacji, wymienia następujące potrzeby, zaspokajające przez kontakt z muzyką⁶:

- potrzeba rekreacji i odprężenia, której odmianą jest odczuwanie potrzeby rozrywki, gry i zabawy,
- potrzeba wyładowania nadmiaru energii,
- potrzeba marzeń i ucieczki od codziennych, trosk poważnych spraw

w inny, piękniejszy świat,

- potrzeba pełnej ekspresji niejasnych pragnień tęsknot i impulsów człowieka.

Badania wielokrotnie już potwierdzały wartość muzyki w zaspokajaniu potrzeb człowieka i rozwoju jego osobowości [Ch. Schwabe 1972]. Z powodzeniem stosowane są próby leczenia nerwic przy pomocy muzyki. Muzykoterapia jako metoda wspomagająca psychoterapię posiada obecnie już bogatą w podstawy naukowe teorię [T. Natanson 1980]. Niewiele natomiast jest do tej pory badań służących weryfikacji hipotezy o wpływie muzyki na osoby społecznie niedostosowane. Tymczasem nawet pobieżna analiza wartości wychowawczych, tkwiących w muzyce, pozwala dostrzec jej przydatność w resocjalizacji. W celu uzupełnienia teoretycznych rozważań, przedstawiam poniżej doniesienie z badań prowadzonych nad tym zagadnieniem, w ramach prac magisterskich w Instytucie Wychowania Muzycznego WSP w Bydgoszczy. Jakkolwiek ze względu na niewielkie ilości zbadanych, prace te nie przedstawiają większej wartości służącej wzbogacaniu teorii w tym zakresie, to jednak mogą skłaniać do dalszych poszukiwań i rozwiązań praktycznych, obejmujących mało poznana dziedzinę programowania pracy resocjalizacyjnej, z uwzględnieniem obcowania wychowan-ka z muzyką jako czynnika wspierającego złożony proces resocjalizacji.

3. Doniesienie z badań

W ramach interesującego nas problemu weryfikowano hipotezy zakładające pozytywną wartość obcowania z muzyką, młodzieży przejawiającej nieznaczne nasilenie objawów niedostosowania społecznego oraz wykazującej aktywność przestępczą.

Weryfikowane hipotezy dotyczyły zatem dwóch aspektów: profilaktycznego i resocjalizacyjnego.

3.1. Oddziaływanie muzyką w profilaktyce

W ramach oddziaływań profilaktycznych badano młodzież Państwowego Technikum Hodowlanego z woj. gorzowskiego, przejawiającą objawy niedostosowania społecznego [T. Konarzewski 1979]⁷. Badani chłopcy w wieku 16-18 lat uznani byli w szkole za "trudnych

wychowawczo", łamiących regulamin szkolny, co przejawiało się takimi wykroczeniami jak palenie papierosów, picie alkoholu, agresywność w kontaktach z nauczycielami i rówieśnikami, bądź też nadmierne wycofywanie się z kontaktów, izolacja. Jednocześnie legitymowali się niskim poziomem osiągnięć szkolnych i zaburzeniem emocjonalno - osobowościowych warunków uczenia się. Weryfikacji poddano hipotezę, w której założono, że systematyczne zajęcia muzyczne prowadzone z młodzieżą, przejawiającą objawy niedostosowania społecznego, oparte na czynnym kontakcie z muzyką, wpłyną na pozytywne zmiany w jej zachowaniu. Zmiany te rejestrowano poprzez obserwację kontrolowaną, wywiady z nauczycielami i rodzicami za pomocą wskaźników zmiennej zależnej, mieszczących się w kilku grupach czynników, takich jak: stosunek do rówieśników, dorosłych, aktywność w życiu klasy i szkoły, przestrzeganie norm, aktywność społeczna. W celu uzyskania korzystnych zmian w regulowaniu stosunków z otoczeniem badanej młodzieży zorganizowano dla wyodrębnionej w badaniach ośmioosobowej grupy młodzieży zajęcia muzyczne w zespole o nazwie "Kapela Podwórkowa". Podstawowymi instrumentami były: mandolina, gitara i akordeon, a ponadto tamburino, tarka i bęben. Zdecydowano się oddziaływać na młodzież za pomocą muzykowania w kapeli podwórkowej, ponieważ nauka gry na instrumentach perkusyjnych niemethodycznych nie wymaga większych umiejętności. Możliwość tego typu muzykowania otwierała się ponadto dzięki temu, że kilka osób posiadało umiejętność gry na akordeonie, mandolinie i gitarze.

W okresie trzech miesięcy zajęć, po których przeprowadzono badania kontrolne, opracowano kilka piosenek, jak np.:

- | | |
|-------------------------------|---|
| "Nie bądź kiep - nie łam się" | - muzyka M. Sewen
słowa M. Tomaszewski, |
| "Wiosna i zamek" | - muzyka B. Smiedowski
słowa K. Korwicka-Adamska, |
| "Obroncy przyrody" | - tekst z audycji radiowej 60
min. na godzinę do melodii
Balanga, |
| "Pod publiczke" | - melodia ludowa, wspólne
opracowanie tekstu. |

Jest zrozumiałe, że repertuar przedstawiony powyżej jest bardziej bliski interesującej nas młodzieży, niż np. wartościowe pieśni chóralne itp. Fakt ten ma znaczenie dla pozyskiwania młodzieży do czynnego

muzykowania. Ponadto prezentowano badanym nagrania znanych kapeli podwórkowych /receptyczna forma kontaktu z muzyką/ jak Kapela Czerniakowska, Stanisława Grzesiuka oraz umożliwiono występy na szkolnych uroczystościach /dwukrotnie w badanym okresie/.

Badania kontrolne /po których kapela nie została rozwiązana/ wykazały pewne zmiany w zachowaniu młodzieży. Obrazuje je poniższa tabela .

Tabela 1.

Zmiany w zachowaniu młodzieży po okresie zajęć muzycznych w zespole "Kapela Podwórkowa"
/ min. punktów = 1, max. punktów = 5/

Wskaźnik zmiennej zależnej	Średnia arytm.uzysk. punktów w bad. I x_1	Średnia arytm. uzyskanych punktów w bad. II x_2	Różnica między średnią $x_2 - x_1$
kontakty z rówieśnikami	1,5	2,6	1,1
kontakty z dorosłymi	1,5	3,1	1,6
przestrzeganie norm objętych regulaminem	1,3	2,2	0,9
uspoczczenie	1,01	2,1	1,01
aktywność w życiu klasy	1,1	2,5	1,4

Analiza przedstawionych danych wykazuje pozytywne tendencje zmian w zachowaniu młodzieży. Najkorzystniej zmienili się wychowankowie w kontaktach z dorosłymi w kierunku taktowności i eliminacji arogancji, co może być również wynikiem zmiany nastawienia do nich osób dorosłych, wskutek akceptacji form spędzania wolnego czasu na zajęciach muzycznych. Wzrosła także aktywność badanych na terenie klasy, co wiązało się między innymi z podwyższeniem ich atrakcyjności jako członków Kapeli podwórkowej, a co za tym idzie korzystnie wpłynęło na poczucie własnej wartości.

Poprawiły się także kontakty z rówieśnikami i ze zrozumiiałych względów udział w życiu społecznym klasy, Stosunkowo małe zmiany nastąpiły w zakresie przestrzegania norm objętych regulaminem. Łamanie przepisów, jakkolwiek pojawiło się rzadziej, ciągle jeszcze występowało, nie wykazując jednak tendencji do nasilania się.

Zaprezentowane efekty manipulacji zmienną niezależną, jaką było muzykowanie w kapeli, nie wykazują generalnie rzecz biorąc bardziej istotnych zmian w zachowaniu młodzieży. Można raczej stwierdzić zahamowanie nasilania się trudności wychowawczych i stopniowe ukierunkowanie zachowań w kierunku prospołecznym.

Fakt ten można tłumaczyć stosunkowo krótkim okresem trwania zajęć muzycznych, jak również brakiem innego czynnika terapeutycznego, np. psychoterapii. Wydaje się jednak, że dłuższy okres pracy z badaną grupą chłopców sprzyjać będzie pogłębieniu zaobserwowanych pozytywnych tendencji w regulowaniu ich stosunków z otoczeniem.

3.2. Wartość kontaktu z muzyką w resocjalizacji

Badania nad wpływem muzyki jako czynnika resocjalizacyjnego w pracy z młodzieżą, przejawiającą aktywność przestępczą i paraprzestępczą, przeprowadzono w Zakładzie Poprawczym w Szubinie /T. Młynarz 1979/⁸.

Problematyka badań dotyczyła aktywności muzycznej wybranej grupy wychowanków Zakładu Poprawczego oraz efektów tej działalności. Założono, że systematyczny kontakt /czynny i bierny/ wychowanków z muzyką ma istotne znaczenie dla procesów resocjalizacji. Zainteresowanie muzyką i czynne jej uprawianie zmienia postawy wychowanków w kierunku prospołecznym.

Weryfikowano także hipotezę głoszącą, iż stopień demoralizacji nie ma wpływu na zainteresowanie muzyką.

Badania przeprowadzono metodą quasi - eksperymentu. Badano grupę eksperymentalną - grającą w orkiestrze /10 osób/ - zmienna niezależna i kontrolną - nie spełniającą tego kryterium /10 osób/.

W celu pomiaru zmiennej zależnej, tej reakcji w kontaktach interpersonalnych, stopnia reedukacji, a także poziomu zainteresowań muzycznych w przypadku drugiej hipotezy, gdzie zmienną niezależną stanowił stopień demoralizacji wychowanka, posłużono się następującymi technikami: analiza dokumentacji, obserwacja, wywiad, skala Agresji wg. A.H. Buss i A. Durkec, badanie technik adaptacyjnych G. Goffmana, próby badające uzdolnienia muzyczne, ankieta dotycząca zainteresowań muzycznych.

W wyniku zastosowanych technik badawczych określono sto-

pień resocjalizacji, rodzaj techniki adaptacyjnej do warunków zakładu zamkniętego oraz dominującą postawę w kontaktach i interpersonalnych.

Z badań wynika, że grupa orkiestrowa - eksperymentalna oparta się destrukcyjnej działalności nurtu, tzn. "drugiego życia" w przeciwieństwie do kontrolnej, wykazała się wyższym stopniem resocjalizacji niż grupa kontrolna. Badania wykazały u chłopców z grupy eksperymentalnej taką strukturę osobowości w zakresie przejawiania agresji, która w hierarchii zakładu skazywałaby ich na funkcjonowanie w roli tzw. "frajerów". Przynależność do orkiestry chroniła ich przed nurtem drugiego życia, stwarzając swoisty azyl dla słabszych psychicznie wychowanków. Obserwowano integrację członków zespołu jako opozycję przeciw zagrażającym im destrukcyjnym wpływom. Badający znacznie łatwiej nawiązywał kontakt z grupą eksperymentalną w przeciwieństwie do kontrolnej, która tworzyła tzw. "milczącą większość". Potwierdza to tezę przedstawioną wcześniej, w rozważaniach teoretycznych o walorach muzyki jako czynnika ułatwiającego kontakt z drugim człowiekiem.

Szczegółowa analiza wytworów młodzieży - zestawu nagrań własnych tekstów piosenek, wypracowania na temat roli muzyki w życiu człowieka, jak również badania uzdolnień i zainteresowań muzycznych potwierdziła tezę, że między stopniem demoralizacji a zainteresowaniami muzycznymi nie ma istotnego związku.

Nie istnieją podstawy do stwierdzenia, że znaczny stopień demoralizacji wiąże się z niskim poziomem zainteresowań muzycznych, jak również, że im mniejszy stopień demoralizacji, tym większe zainteresowanie muzyką. Wynika z tego, iż muzyka może być stosunkowo uniwersalnym środkiem oddziaływania wychowawczego w resocjalizacji, jest bowiem akceptowana przez większość osób, niezależnie od poziomu ich zdemoralizowania. Najchętniej wymienianymi formami obcowania z muzyką było śpiewanie piosenek i gra na gitarze, przy czym połowa badanych deklarowała chęć gry na gitarze i uczestnictwa w zespole gitar klasycznych.

Badania potwierdziły wartość muzyki jako środka wspomagającego oddziaływanie psychokorekcyjne w procesie resocjalizacji.

4. Uwagi końcowe

Przedstawiony zarys problematyki związanej z wykorzystaniem muzyki jako instrumentu wychowawczego w resocjalizacji, uzupełniony doniesieniami z badań, może być jedynie traktowany jako głos w dyskusji nad programowaniem pracy wychowawczej z młodzieżą społecznie niedostosowaną.

W żadnej mierze nie postulowano tu traktowania kontaktu z muzyką jako jedynego środka oddziaływania resocjalizacyjnego, lecz wskazywano na jego rolę jako czynnika wspomagającego inne oddziaływanie terapeutyczne, jak psychoterapia, bądź terapia behawioralna. Nie posługiwano się terminem muzykoterapia, bowiem ta forma leczniczego wykorzystywania muzyki wymaga wysokich kwalifikacji specjalistycznych, związanych z wiedzą i umiejętnościami muzycznymi i pozamuzycznymi.

Artykuł ten przeznaczono przede wszystkim dla studentów resocjalizacji, zajmujących się amatorsko muzyką, w celu skłonienia do refleksji nad możliwością wykorzystania muzyki w ich późniejszej pracy. Sądzę, że w praktyce mogą zrodzić się znaczne udoskonalenia przedstawionej koncepcji.

PRZYPISY

¹K. Pospiszyl, E. Żabczyńska, Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie, Warszawa 1980, s. 178

²W Polsce dostępne na ten temat są przede wszystkim dwie prace: Ch. Schwabe, Leczenie muzyką chorych z nerwicami i zaburzeniami czynnościowymi, Warszawa 1972 oraz T. Natanson, Wstęp do nauki o muzykoterapii, Ossolineum 1979

³E. Bielicki, Prewencyjno - doradcze aspekty w resocjalizacji, W: Zeszyty naukowe WSP w Bydgoszczy, Studia Psychologiczne, Zeszyt 2, s. 104

⁴Przedstawione wychowawcze funkcje muzyki zawarte były w tezach referatu wygłoszonego przez Z. Janczewskiego na Seminarium ISME 22 - 26 VI 1978 w Poznaniu

- ⁵ K. Szymanowski, Wychowawcza rola kultury muzycznej w społeczeństwie, Warszawa 1949
- ⁶ T. Żychowska, Wychowawcze funkcje muzyki w resocjalizacji młodzieży społecznie niedostosowanej, Nieopublikowana praca doktorska, Warszawa 1978
- ⁷ Badania na ten temat prowadził, w ramach pracy magisterskiej pod moim kierunkiem, ukończony 1979 r. - T. Konarzewski
- ⁸ Przedstawione wyniki badań pochodzą z pracy magisterskiej T. Młynarz, pisanej pod moim kierunkiem w Instytucie Wychowania Muzycznego WSP w Bydgoszczy w roku 1979

EDUCATIONAL VALUES OF MUSIC IN RESOCIALIZATION

Summary

The article deals with the problem of using music as an educational medium in resocialization. Theoretical analysis of educational values of music in the work with young people socially unadjusted has been supplemented with reports from investigations.

They proved favourable values of contacts with music which appeared in the change of behaviour of young people in prosocial direction.